

ҐРУНТОВНА ПРАЦЯ ПРО ВИЗНАЧНОГО ДОСЛІДНИКА УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ ІЛЛЮ ВИТАНОВИЧА

М. В. Аліман, к.е.н., доцент;

Т. В. Оніпко, к.і.н., доцент

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Без сумніву, історія вітчизняного кооперативного руху унікальна, чим і викликане систематичне звернення до неї сучасними дослідниками. Серед когорти українських науковців, які упродовж десятиліть ретельно вивчали й узагальнювали історичні віхи кооперативного руху України від початку його зародження до останньої третини ХХ ст., особливе місце по праву належить Іллі Витановичу. Однак так склалася доля, що наприкінці Другої світової війни він опинився на чужині. Та навіть, перебуваючи в еміграції, продовжував перейматися проблемами української кооперації. На жаль, до початку ХХІ ст. вітчизняній науці бракувало узагальнюючої праці про визначного українського вченого-кооператора Іллю Витановича. Нарешті таке дослідження з'явилося (2010 р.). Нею виявилось монографічне дослідження відомого в Україні та за її межами львівського історика і політолога Степана Дмитровича Гелея, присвячене багатоаспектній науково-педагогічній та громадській діяльності Іллі Витановича (Гелей С. Ілля Витанович: науково-педагогічна та громадська діяльність / С. Гелей. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2010. – 584 с.; 420 іл.; порт.).

Автору монографії вдалося уперше в українській історіографії на основі значної кількості джерел, епістолярної спадщини та архівних документів проаналізувати життєвий шлях Іллі Витановича, його творчий доробок з історії України, соціології, історії економічної думки, теорії та історії кооперативного руху. У свій час Ілля Витанович стосовно громадського і кооперативного діяча Василя Нагірного зазначав, що «світлі постаті кооперативних діячів, їхні надбання мають для нас не лише історичне значення. З них черпають і черпатимуть сили як тогочасні, так і

наступні покоління. Глибокий науковий аналіз набутого досвіду лежатиме в основі формування національного життя». Ці слова по праву можна адресувати й Іллі Витановичу.

Грунтовність праці про Іллю Витановича визначається тим, що в ній автору вдалося виявити та розкрити великий пласт матеріалів, які охоплюють період формування світоглядної позиції майбутнього вченого на фоні активізації національно-визвольної боротьби західноукраїнського населення у першій третині ХХ ст., науково-педагогічну діяльність упродовж 1930-х років, перебування в еміграції від 1944 до 1973 рр. Звісно, для підготовки вказаної монографії С. Д. Гелею довелося присвятити не один рік, оскільки її основою стали раніше невідомі в Україні документи і матеріали, у тому числі з родинного архіву Витановичів.

У монографії комплексно висвітлено життєвий шлях, науково-педагогічну та громадську діяльність визначного українського вченого та громадського діяча, дослідника історії кооперативного руху Іллі Івановича Витановича (1899–1973). Праця включає такі розділи як: формування світогляду; науково-педагогічна діяльність у 30-х роках ХХ ст.; речник української кооперації; у роки Другої світової війни; наукова та громадська діяльність у другій половині 40-х – на початку 60-х років ХХ ст.; наукова творчість у галузі історії України та історії українського кооперативного руху в першій половині 60-х років ХХ ст.; економічні проблеми в науковій творчості у другій половині 60-х – на початку 70-х років ХХ ст.

У бібліографії перелічено 19 монографій, підручників і брошур, 43 статті в журналах «Кооперативна республіка» і «Господарсько-кооперативний часопис», 57 статей, опублікованих в енциклопедіях та інших виданнях, а також рецензії І. Витановича на дослідження інших авторів, видання вчених про І. Витановича і рецензії на його праці. С. Д. Гелей виявив і змістив у монографії назви 340 публікацій, в яких є посилання на праці І. Витановича. Важливим компонентом монографії є іменний покажчик і, особливо, ілюстрації – більше 400 фотографій громадських діячів

і кооператорів, будівель, обкладинок журналів і титульних сторінок книг та часописів, фрагментів статей та ін. До кожного розділу монографії С. Д. Гелей зробив примітки, усього їх нараховується 723.

Привертає увагу той факт, що в монографії акцентовано на внеску Іллі Витановича у створення історичних портретів відомих українських діячів різних історичних епох, включаючи Петра Сагайдачного, Івана Мазепу, Івана Франка, Михайла Грушевського та інших. Незаперечною є заслуга Іллі Витановича у підготовку нарисів про плеяду українських кооператорів як-от К. Паньківського, В. Нагірного, А. Палія, З. Кузеля, А. Качора, В. Топольницького та ін. Загалом ми глибоко переконані, що С. Д. Гелей завдяки об'єктивному науковому пошуку зумів повернути історичній та економічній науці десятки імен невідомих та маловідомих діячів українського національно-визвольного та кооперативного руху, які жили і творили в Центральній Україні та в Західних регіонах країни. Важливим є те, що автор монографії підводить читача до висновку, що, попри місцеперебування та певні політичні розбіжності, українські діячі кооперативного руху щиро прагнули своєму народу кращої долі та гарантії соціального захисту.

Досконало написана книга Іллі Витановича «Історія українського кооперативного руху» (Нью-Йорк, 1964 р.) є своєрідною енциклопедією української кооперації. Не випадково з цього приводу С. Д. Гелей підкреслює: ця фундаментальна робота І. Витановича «була не лише продовженням розпочатої ще на Батьківщині праці, а й найповнішим підсумком його багатогранної і багаторічної наукової діяльності». Цілком погоджуємося зі С. Д. Гелеєм стосовно того, що Іллі Витановичу вдалося зібрати багатий матеріал з історії українського кооперативного руху, опрацювати усі наявні на той час в Україні і в діаспорі джерела, якнайповніше використати власні спостереження досвідченого кооператора. Поділяємо думку С. Д. Гелея стосовно того, що написання такої великої праці про історію різних видів української кооперації, включаючи споживчу, сільськогосподарську,

кредитну, кустарно-промислову, інвалідну та інші види кооперації далеко від України було нелегкою справою.

Заради об'єктивності Ілля Витанович не міг проігнорувати здобутки та проблеми української кооперації у роки запровадження більшовиками непу. Проте у нього є низка положень про роль кооперації в 1920-ті роки, які ми вважаємо дискусійними. Так, вчений акцентував на тому, що відбудова кооперації в період непу, яка «проникала в усі царини як економічного, так і культурного життя», здійснювалася українськими кадрами з національним змістом». Як підтверджують виявлені нами архівні матеріали, навряд чи варто говорити про «національний зміст» у діяльності кооперативних організацій в роки непу, хоча при цьому ігнорувати підтримку ними української культури також не варто.

Принагідно зазначити, що С. Д. Гелей, скрупульозно проаналізувавши праці Іллі Витановича, звертає увагу читачів на тезу, яка не викликає заперечення, а саме: розгром кооперації відбувся одночасно з жахливим терором в ім'я колективізації. Базуючись на працях І. Витановича, можна твердити, що практично невисвітлений період 1930-х років у діяльності українських кооперативних організацій, коли їх директивним шляхом позбавили демократичних засад, потребує свого дослідника. На нашу думку, не втратило актуальності положення І. Витановича про те, що репресії серед кооперативних кадрів упродовж 30-х років ХХ ст. можна пояснити «страхом політики перед економікою» та острахом, щоб кооперація не стала «базою опозиції» та щоб на ґрунті кооперативної співпраці не росла, не міцніла небезпечна для влади солідарність широких народних мас».

Дотепер українська історична наука не зуміла підготувати об'єктивне дослідження, присвячене споживчій кооперації України в роки Другої світової війни та її внеску у розгром ворога. Вочевидь для цього бракує архівних документів, статистичних даних, спогадів тодішніх учасників кооперативного руху, які діяли в межах УСРР та на західноукраїнських землях. З огляду на це, висвітлення І. Витановичем долі української кооперації

в умовах фашистської окупації зберігає науковий інтерес дотепер. С. Д. Гелею вдалося підтвердити документально, що Ілля Витанович упродовж 1941–1944 років в окупованому фашистами Львові працював референтом навчання кооперативних працівників при Ревізійному Союзі українських кооперативів (РСУК), організував кооперативні курси інструкторів, ревізорів, учителів торговельних і сільськогосподарських шкіл. «Стараюся підготовити якнайбільше фахових й ідейно молодих кооператорів, – писав про ці часи І. Витанович, – рівночасно намагаюся охоронити багато молоді перед вивозом до Німеччини».

Нині практично кожна публікація на історико-кооперативну тематику містить посилання на праці І. Витановича. Відтак підготовка ґрунтовної монографії про Іллю Витановича Степаном Дмитровичем Гелеєм є значним внеском у вітчизняну історико-економічну науку. С. Д. Гелею вдалося всебічно охопити обставини життя та творчості визначного ученого. Тож монографічне дослідження С. Д. Гелея «Ілля Витанович: науково-педагогічна та громадська діяльність», як вказує сам автор, не лише утвердить ім'я відомого вченого в науці, а й відродить безцінний історичний досвід, який стане в нагоді сучасним дослідникам кооперативного руху. Адже, маючи під руками дослідження Іллі Витановича, сучасні науковці продовжують черпати з нього інформацію, якої тривалий час бракувало і продовжує бракувати історичній та економічній науці.

Література

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Львів : Нью-Йорк : Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.
2. Гелей С. Ілля Витанович : науково-педагогічна та громадська діяльність / С. Гелей. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2010. – 584 с. 420 іл.; порт.

3. Гелей С. Д. Ілля Витанович про традиції українського кооперативного руху / С. Д. Гелей // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири: збірник наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 12 жовтня 2010 року. – Львівська комерційна академія, 2010. – С. 66–81.
4. Литвин М. Р. На службі Клію і Україні: до 70-річчя Степана Дмитровича Геля / М. Р. Литвин // Ювілейний збірник на пошану Степана Геля. – Львів: 2011 (Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки). – Вип. 10. – С. 6–10.